ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Greek Review of Social Research

Vol 23 (1975)

23 A'

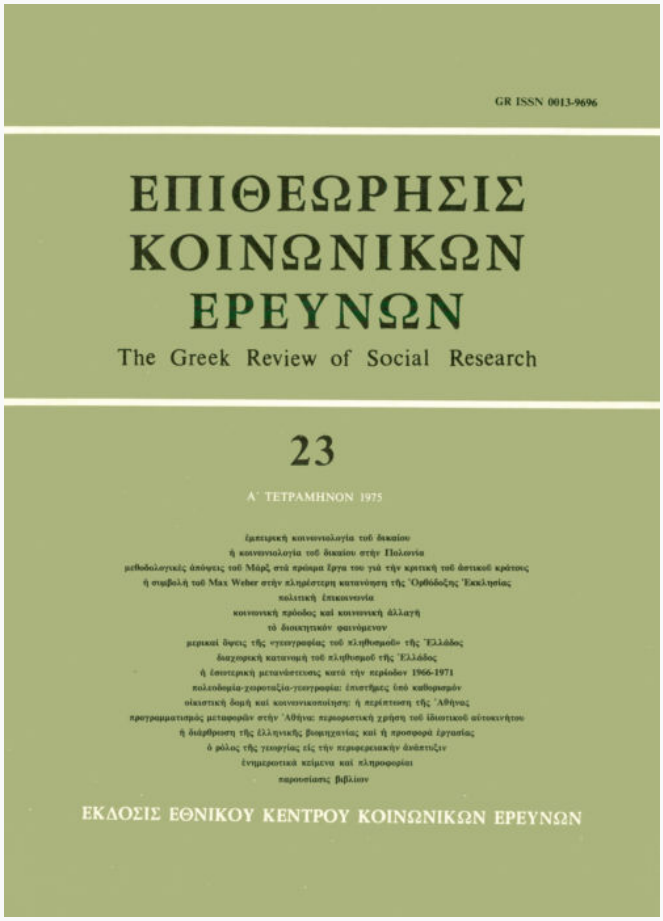

Η κοινωνιολογία του δικαίου στην Πολωνία

Α.Κ. Παπαχρίστου

doi: 10.12681/grsr.475

Copyright © 1975, Α.Κ. Παπαχρίστου

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0.

To cite this article:

Παπαχρίστου Α. (1975). Η κοινωνιολογία του δικαίου στην Πολωνία. *The Greek Review of Social Research*, *23*, 16–19. https://doi.org/10.12681/grsr.475

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 12/10/2024 10:14:53

ἡ κοινωνιολογία τοῦ δικαίου στὴν Πολωνία

τοῦ
Α. Κ. Παπαχρίστου
Doctorat d'Etat

1. Ὁ σκοπὸς τῆς σύντομης αὐτῆς παρουσιάσεως εἶναι καθαρὰ ἐνημερωτικός. Μὲ ἀφορμὴ τὸ ἄρθρο τοῦ καθηγητοῦ Adam Podgórecki, ποὺ δημοσιεύεται στὸ τεῦχος αὐτό, θεωρήσαμε σκόπιμο νὰ δώσουμε μιὰ συνοπτικὴ εἰκόνα τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου στὴν Πολωνία, ὅπου πράγματι ὁ καινούργιος αὐτὸς ἐπιστημονικὸς κλάδος γνωρίζει σημαντικὴ ἄνθηση. Ἰδιαίτερα στὸν χῶρο τῶν ἐμπειρικῶν ἐρευνῶν, οἱ Πολωνοὶ κοινωνιολόγοι τοῦ Δικαίου ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν ἀξιόλογη δραστηριότητα, ἀνάλογη μὲ ἐκείνη τῶν συναδέλφων τους τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν καὶ τῶν Σκανδιναυϊκῶν χωρῶν. Μποροῦμε λοιπὸν σήμερα νὰ μιλᾶμε γιὰ Πολωνικὴ Σχολὴ Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου,[1] ποὺ κύριο γνώρισμά της εἶναι ὁ σαφὴς πρακτικὸς προσανατολισμός, ἡ προσπάθεια κατανοήσεως τοῦ νομικοῦ φαινομένου in vivo, μέσα στὸν κοινωνικό του περίγυρο.[2]

2. Οἱ ρίζες τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου εἶναι βαθειὲς στὴν Πολωνία. Θὰ πρέπει ἔτσι νὰ ἀναφερθοῦμε στὴ συμβολὴ τοῦ Léon Petrazycki (1867-1931), ποὺ εἶναι ἴσως πιὸ γνωστὸς ἀπὸ τοὺς μαθητές του (G. Gurvitch, στὴ Γαλλία, N. S. Timaschef καὶ P. Sorokin, στὴν Ἀμερική, J. Lande, στὴν Πολωνία) παρὰ ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ ἔργο. Ἡ θεωρία τοῦ δικαίου τοῦ Petrazycki ἀναλύεται κατὰ τοὺς J. Lande καὶ G. L. Seidler,[3] σὲ τρία μέρη: στὴ δογματικὴ θεωρία τοῦ δικαίου (λογικὸ μέρος), στὴ θεωρία τοῦ ψυχικοῦ νομικοῦ γεγονότος (Ψυχολογία τοῦ Δικαίου) καί, τέλος, στὴ θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ νομικοῦ γεγονότος (Κοινωνιολογία τοῦ Δικαίου).

Ἡ Κοινωνιολογία τοῦ Δικαίου τοῦ Petrazycki διακρίνεται κυρίως ἀπὸ ἕνα ἐκτεταμένο νομικὸ πλουραλισμό. Τὸ δίκαιο δὲν ἐξαντλεῖται στὸ «ἐπίσημο» νομικὸ σύστημα· ὑπάρχουν διάφοροι κανόνες δικαίου, ποὺ εἶναι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὸ σύστημα αὐτό. Ὁ Petrazycki ἐξετάζει ἰδίως τοὺς κανόνες ἐκείνους, ποὺ βρίσκονται στὸ περιθώριο τοῦ «ἐπίσημου» δικαίου καὶ ποὺ συναπαρτίζουν ἕνα ὑπο-πολιτισμικὸ σύστημα νομικῶν κανόνων (sous-culture juridique). Ἐνδιαφέρεται ἔτσι γιὰ δευτερεύοντες κανόνες, ὅπως εἶναι οἱ κανόνες τοῦ παιδικοῦ παιχνιδιοῦ, οἱ πειθαρχικοὶ κανόνες τῶν ἀσύλων, οἱ κανόνες τοῦ ὑπόκοσμου, κανόνες δηλαδή, ποὺ ἀνήκουν στὸν

1. E. Sicard, «Travaux recents de sociologie juridique et politique en Yougoslavie», στὸ περιοδικὸ *Année sociologique*, 1966, σελ. 393, σημ. 5.

2. Βλέπε σχετικὰ τὴν εἰσήγηση τοῦ A. Podgórecki στὸ Διεθνὲς Συνέδριο Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου τῶν Βρυξελλῶν (1969), ποὺ ἔχει τὸν τίτλο «Loi et morale en théorie et en pratique» (Ἔκδοση τοῦ Institut de Sociologie, Βρυξέλλες, 1970, σελ. 90-105). Σύντομη παρουσίαση στὸ *Année sociologique*, 1970, σελ. 412-417.

3. Βλέπε G. Kalinowski, *Querelle de la science normative*, ἔκδ. L.G. D.J., Παρίσι 1969, σελ. 82-83.

χῶρο τοῦ «ὑπο-δικαίου» (sous-droit).[1] Ὁ Petrazycki γίνεται—καὶ μάλιστα πρὶν ἀπὸ τὸν E. Erlich—ὁ θεμελιωτὴς τῆς θεωρίας τοῦ νομικοῦ πλουραλισμοῦ, ποὺ ἀποτελεῖ σήμερα μία ἀπὸ τὶς βασικὲς θεωρητικὲς ὑποθέσεις τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου.

Ἀλλὰ ἡ συμβολὴ τοῦ Petrazycki δὲν περιορίζεται μόνο στὴ διατύπωση τῆς θεωρίας αὐτῆς. Βέβαια, ἡ ἀποσύνδεση τοῦ νομικοῦ φαινομένου ἀπὸ τὴν κρατικὴ ἐξουσία καὶ τὴν κρατικὴ κύρωση δημιούργησε τὶς προϋποθέσεις κάποιας εὐρύτερης θεωρήσεως τῶν νομικῶν κανόνων, σὰν κοινωνικῶν πιὰ γεγονότων, ποὺ ἐπέτρεψε τὴν ἀνάπτυξη τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου. Ἀλλὰ ἀκόμα ἰδέες, ὅπως τὸ δίκαιο σὰν σύστημα κοινωνικοῦ ἐλέγχου, ἡ ἐπίδραση τοῦ νομικοῦ φαινομένου στὴν ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ συμπεριφορά, ὁ διαχωρισμὸς μεταξὺ τῶν νομικῶν καὶ ἠθικῶν φαινομένων, βρίσκονται σήμερα στὸ ἐπίκεντρο τῆς προβληματικῆς τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου.[2]

Ἡ ψυχολογική, ἐξ ἄλλου, θεωρία περὶ δικαίου τοῦ Petrazycki ἐνδιαφέρει ἔμμεσα τὸν κοινωνιολόγο τοῦ Δικαίου, γιατὶ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς διακρίσεως τῶν νομικῶν κανόνων ἀπὸ τοὺς ἄλλους κοινωνικοὺς κανόνες. Γιὰ τὸν Petrazycki, τὰ βιώματα ποὺ δημιουργοῦνται στὸ ἄτομο ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη κανονιστικῶν κρίσεων προκαλοῦν διάφορες ψυχικὲς «συγκινήσεις» (émotions). Οἱ «συγκινήσεις» αὐτὲς εἶναι εἴτε ἠθικὲς εἴτε νομικές. Καὶ οἱ μὲν ἠθικὲς «συγκινήσεις» μᾶς ὠθοῦν νὰ δοῦμε σὲ ἕνα ὑποκείμενο ἁπλῶς τὸν φορέα ἑνὸς καθήκοντος, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ νομικὲς «συγκινήσεις» μᾶς δημιουργοῦν ἐπὶ πλέον τὸ συναίσθημα ὅτι ἡ ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντος αὐτοῦ μπορεῖ νὰ διεκδικηθῆ.[3] Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ἠθικὴ προκαλεῖ παθητικὸ συναίσθημα ὑποταγῆς, ἐνῶ τὸ δίκαιο συναίσθημα διεκδικήσεως.[4]

Σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ Petrazycki, οἱ νομικοὶ θεσμοὶ προσδιορίζουν σὲ τελικὴ ἀνάλυση τὴν ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ συμπεριφορά· τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα ἀντανακλοῦν αὐτὴ τὴ συμπεριφορά. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ E.B. Pasukanis,[5] ἡ ψυχολογικὴ αὐτὴ ἀντίληψη τῆς κοινωνικο-οικονομικῆς ζωῆς βρίσκεται στοὺς ἀντίποδες τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας· τὸ δίκαιο δὲν εἶναι γιὰ τὸν Petrazycki ἁπλὸ ἐπιφαινόμενο, ἡ ὑπερδομὴ τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν, ἀλλὰ ἀντίθετα ὅ,τι προσδιορίζει αὐτὲς δημιουργώντας ὁρισμένα «τυπικὰ κίνητρα» τῆς συμπεριφορᾶς.

3.1. Ἡ ἐπίδραση τοῦ Petrazycki[6] εἶναι σήμερα ἔντονη στὴ Σχολὴ τῆς Upsala. Στὴν Πολωνία, ἐπίσης, ὅπου δύο ἀπὸ τὰ βασικά του βιβλία μεταφράστηκαν μόλις τὸ 1959-60 ἀπὸ τὰ ρωσικά,[7] εἶναι φανερὴ ἡ ἐπιρροή του στοὺς σύγχρονους Πολωνοὺς κοινωνιολόγους τοῦ Δικαίου. Εἶναι ἄλλωστε φυσικὸ ἡ παράδοση σὲ μιὰ ἐπιστήμη νὰ δημιουργεῖ κατάλληλο ἔδαφος γιὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξή της. Στὴν Πολωνία, ἐξ ἄλλου, ὅπως καὶ στὶς ἄλλες σοσιαλιστικὲς χῶρες, τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ δίκαιο—σύμφωνα μὲ τὴ μαρξιστικὴ ἄποψη—ἔχει ἀναγκαῖα κοινωνιολογικὸ περιεχόμενο, συντελεῖ στὴν καλλιέργεια τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου.[8] Ὅπως ὅμως σημειώνει ὁ ἴδιος ὁ Podgórecki,[9] οἱ σχετικὲς ἔρευνες Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου ἔχουν ἀκόμα στὴν Πολωνία καθαρὰ ἐπικουρικὸ χαρακτήρα, σὲ σχέση μὲ τὴ δογματικὴ θεώρηση τῶν νομικῶν φαινομένων.

3.2. Ὁ πιὸ βασικὸς ἴσως παράγοντας τῆς ἀναπτύξεως τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου στὴν Πολωνία θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ στὴν προσπάθεια χρησιμοποιήσεως τοῦ Δικαίου γιὰ παιδαγωγικοὺς σκοπούς, στὰ πλαίσια μιᾶς εὐρύτερης διαδικασίας, ποὺ ἀποβλέπει στὴν οἰκοδόμηση κοινωνίας διαφορετικοῦ τύπου. Τὸ δίκαιο ἀποτελεῖ μέσο σχεδιασμοῦ, ἕνα ὄργανο τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς. Μιὰ τέτοια ἀντίληψη τοῦ ρόλου τοῦ Δικαίου σὰν «social engineering»[10] προϋποθέτει σαφῆ ἀντίληψη τῆς νομικῆς πραγματικότητας· ποιά εἶναι ἡ γνώση (ἡ πραγματικὴ γνώση) τῶν νομικῶν κανόνων καὶ πῶς μπορεῖ νὰ βελτιωθῆ,[11] ποιά εἶναι ἡ ἀποτελεσματικότητα τῶν νομικῶν κανόνων, πῶς ἀντιδροῦν οἱ διάφορες κοινωνικὲς ὁμάδες στὴ νομοθετικὴ ἀλλαγή, ποιά εἶναι ἡ ἐπίδραση τῶν πολιτισμικῶν ἀξιῶν στοὺς νομικοὺς

1. Σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ *«sous-droit»*, J. Carbonnier, *Sociologie juridique*, ἔκδ. Armand Collin, Παρίσι 1962, σελ. 152 ἐπ. Εἰδικὰ γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ *«sous-droit»* στὸν Petrazycki, *Ibid.*, σελ. 89.

2. G. Langrod, *Archives de philosophie du droit*, 1968, σελ. 385.

3. G. Kalinowski, *op. cit.*, σελ. 84, σημ. 4.

4. J. Carbonnier, *op. cit.*, σελ. 89.

5. E. B. Pasukanis, *La théorie générale du droit et le marxisme*, ἔκδ. E.D.I., Παρίσι 1970, σελ. 75.

6. Σχετικὰ μὲ τὸν Petrazycki: G. Langrod, «L'oeuvre juridique et philosophique de Léon Petrazycki», *Revue de l'Institut Solvay*, 1957. Ἐπίσης, Karl-Berthold Baum, *L. Petrazycki und seine Schule*, Βερολῖνο 1967, ἔκδ. Dunker und Humblot. Στὴν Πολωνία ἔχουν δημοσιευθῆ πολλὲς ἐργασίες πάνω στὸ ἔργο τοῦ Petrazycki. Βλέπε σχετικὴ βιβλιογραφία στὸ ἄρθρο τοῦ A. Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», in *La sociologia del diritto*, ἐπιμέλεια R. Treves, ἔκδ. Editioni di Comunità, Μιλᾶνο 1966, σελ. 187-212, καὶ εἰδικότερα σελ. 191, σημ. 7. Μὲ πρωτοβουλία, ἐξ ἄλλου, τοῦ μαθητοῦ τοῦ Petrazycki, J. Lande, δημιουργήθηκε τὸ 1945 στὴν Κρακοβία ὁμάδα ἐργασίας, ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὰ βασικὰ προβλήματα τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Στὸ Σεμινάριο αὐτὸ πῆραν μέρος τὸ σύνολο τῶν Πολωνῶν κοινωνιολόγων τοῦ Δικαίου, ποὺ συνεχίζουν τὴν παράδοση τοῦ Petrazycki (Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 192).

7. Ὁ Petrazycki ἦταν καθηγητὴς ἀρχικὰ στὴν Πετρούπολη καὶ ὕστερα στὴ Βαρσοβία.

8. Βλέπε Kalman Kulkcsar, «Recherches de sociologie juridique en Hongrie», στὸ βιβλίο *Etudes sociologiques: Hongrie*, ἔκδ. Anthropos, Παρίσι 1969, σελ. 136-160.

9. «Loi et morale...», *op. cit.*, σελ. 90.

10. A. Podgórecki, «Law and Social Engineering», *Human Organization*, 1962.

11. Βλέπε K. Kulkcscar, «La connaissance du droit en Hongrie», στὸ *Année sociologique*, 1967, σελ. 429-450.

θεσμούς, ποιά εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ νόμου στὸ εὐρὺ κοινό. Προβλήματα, ποὺ ἡ μελέτη τους ἀνήκει στὴν Κοινωνιολογία τοῦ Δικαίου.

4. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἔγιναν στὴν Πολωνία ἀξιόλογες ἐμπειρικὲς ἔρευνες Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου. Μποροῦμε νὰ ἀναφέρουμε τὶς ἀκόλουθες:

4.1. *Ἔρευνα σχετικὴ μὲ τὸ κῦρος (τὸ γόητρο) τοῦ νόμου.*[1] Δειγματοληπτικὴ ἔρευνα σὲ ἐθνικὴ κλίμακα, ποὺ ἔγινε μὲ σκοπὸ τὴν ἐξακρίβωση τοῦ κύρους τοῦ νόμου στὴν Πολωνία. Παράλληλα μὲ τὶς παραδοσιακὲς μεταβλητὲς (φῦλο, ἡλικία, μόρφωση, ἐπάγγελμα, κοινωνικὴ προέλευση), χρησιμοποιήθηκαν ἀκόμα μεταβλητὲς ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν προσωπικότητα. Σύμφωνα μὲ τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνας, παράγοντες, ὅπως ἡ κοινωνικὴ προσαρμογὴ ἢ ἡ ἔλλειψη αὐτῆς, τὸ αἴσθημα ἀνασφαλείας ἢ ἡ ἀνυπαρξία του, ἢ ἀκόμα μιὰ γενικότερη ὀρθολογικὴ ἢ δογματικὴ στάση, ἐπηρεάζουν ἐπίσης τὴ συμπεριφορὰ ἀπέναντι στὸν νόμο. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ αὐστηρότητα (rigorisme) ἢ ἡ ἀνεκτικότητα (tolerance), ποὺ ἀφοροῦν τὴν παράβαση τῶν νομικῶν κανόνων, ἐξαρτᾶται τόσο ἀπὸ κοινωνικὰ ὅσο καὶ ἀπὸ ἀτομικὰ χαρακτηριστικά. Τελικά, ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Podgórecki,[2] ὑπάρχουν περισσότεροι κοινωνικοὶ κύκλοι καὶ κοινωνικὰ στρώματα μὲ διάφορα ὑπο-πολιτισμικὰ συστήματα, ποὺ εἶναι σύμφωνα ἢ ἀντίθετα μὲ τὸ νόμο.

4.2. *Ἔρευνα πάνω στὸν νόμο καὶ στὴν ἠθικότητα.*[3] Ἡ σημαντικὴ αὐτὴ ἔρευνα συμπληρώνει καὶ ἐπεκτείνει τὴν προηγούμενη. Μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὴ διαπίστωση τῆς πολωνικῆς κοινῆς γνώμης ἀπέναντι στοὺς νομικοὺς καὶ ἠθικοὺς κανόνες, ρωτήθηκαν, τὸ 1966, 1.724 ἄτομα στὰ ἀστικὰ κέντρα καὶ 1.558 στὴν ὕπαιθρο. Ὁ τίτλος τῆς ἔρευνας αὐτῆς ἦταν «Τὸ δίκαιο καὶ ἡ ζωή: ἀρχὲς καὶ πρακτική». Τὰ ἀποτελέσματά της δημοσιεύτηκαν τὸ 1968.[4]

Σύμφωνα μὲ τὰ ἀποτελέσματα αὐτά, ἡ στάση ποὺ ἐπικρατεῖ γενικὰ στὴν Πολωνία εἶναι ἡ τελεολογική, ἐκείνη δηλαδή, ποὺ ἀναλύει τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ τοῦ νόμου, προτοῦ τὸν ἐπιδοκιμάσει ἢ τὸν ἀπορρίψει. Ἰδιαίτερα οἱ νέοι, οἱ ἄνδρες, οἱ διαζευγμένοι, τὰ ἄτομα μὲ ἀνώτερη μόρφωση, οἱ ἀνειδίκευτοι ἐργάτες, οἱ κοινωνικὰ ἀπροσάρμοστοι καὶ, τέλος, ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς διακρίνει κάποιο αἴσθημα ἀνασφάλειας, υἱοθετοῦν τὴ στάση αὐτή. Ἀντίθετα, ἡ ἐνστικτώδης ἀποδοχὴ ἢ ἀπόρριψη τοῦ νομικοῦ ἢ ἠθικοῦ κανόνα συναντᾶται κυρίως στὶς γυναῖκες, στοὺς ἡλικιωμένους, στοὺς παντρεμένους ἢ ἀνύπαντρους, στοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους, στοὺς κοινωνικὰ προσαρμοσμένους.

Ἡ τελεολογικὴ στάση συνδέεται μὲ μιὰ ἀνεκτικότητα (tolérance) ἀπέναντι στὶς παραβάσεις τῶν κοινωνικῶν κανόνων. Ἀντίθετα, ὁ νομικὸς κονφορμισμὸς ἔχει σὰν συνακόλουθο τὴ μεγαλύτερη αὐστηρότητα (rigorisme), ὅσον ἀφορᾶ τὶς παραβάσεις αὐτές. Ἡ διαπίστωση αὐτή, παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Podgórecki, ἔχει μεγάλη πρακτικὴ σημασία· ἡ ἐπίκληση ἠθικῶν ἢ ἰδεολογικῶν ἀρχῶν ἔχει ἐπιρροὴ στὰ ἄτομα, ποὺ υἱοθετοῦν τὴν κονφορμιστικὴ στάση, ἐνῶ στὰ ἄτομα, ποὺ τὰ διακρίνει ἡ τελεολογικὴ στάση, ἡ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων καὶ ἐπιχειρημάτων μπορεῖ νὰ ἀποδειχθῆ πιὸ ἀποτελεσματική.[5]

Σὰν θεωρητικὸ συμπέρασμα προκύπτει ὅτι ἡ ἄποψη περὶ μιᾶς «φυσικῆς» κλίσεως γιὰ συμμόρφωση στὸν νόμο δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Ἀντίθετα, ἡ συμμόρφωση αὐτὴ ἐξαρτᾶται ἀπὸ διάφορους παράγοντες, ποὺ ἡ ἐκτίμησή τους διευκολύνει τὴ νομοθετικὴ πολιτική.[6]

4.3. *Ἔρευνες σχετικὲς μὲ τὸ διαζύγιο.*[7] Τὸ 1962 ἔγινε στὴν Πολωνία δειγματοληπτικὴ ἔρευνα, σὲ ἐθνικὴ κλίμακα (δεῖγμα: 2.355 ἄτομα), ποὺ ἀπέβλεπε στὴ διερεύνηση τῆς κοινῆς γνώμης πάνω στὸν θεσμὸ τοῦ διαζυγίου. Σύμφωνα μὲ τὰ ἀποτελέσματα, ἕνας σχετικὰ μικρὸς ἀριθμὸς τάχθηκε ἐναντίον τοῦ θεσμοῦ (30%). Ὅταν δὲ οἱ ἐρωτήσεις ἀφοροῦσαν συγκεκριμένες περιπτώσεις, τότε τὸ ποσοστὸ αὐτὸ περιορίσθηκε σὲ 7%.

Τὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς ἔρευνας αὐτῆς ἦταν ἡ ἐπίδραση τῶν θεμελιωδῶν πολιτισμικῶν ἀξιῶν μιᾶς κοινωνίας πάνω στοὺς νομικοὺς θεσμούς (στὴ συγκεκριμένη περίπτωση, στὸ διαζύγιο). Ἡ ἔρευνα, ἐξ ἄλλου, ἐπιβεβαίωσε τὴ θέση ὅτι, ὅταν ὑπάρχει ἀντίθεση μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν ἀπαιτήσεων καὶ τῶν νομικῶν δομῶν, τὸ φάσμα καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν γνωμῶν καὶ τῆς συμπεριφορᾶς, ποὺ εἶναι σύμφωνες ἢ ἀντίθετες μὲ τὸν νόμο, αὐξάνουν.[8]

Μία ἄλλη ἔρευνα κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου τοῦ διαζυγίου, ἔγινε ἀπὸ τὸν Jan Gorecki στὴν περιφέρεια τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου τῆς Κρακοβίας (περίπου 2.000.000 κάτοικοι). Ἡ ἔρευνα αὐτὴ βασίστηκε στὴν παρατήρηση ὁρισμένων δικῶν καὶ σὲ συνεντεύξεις δικαστῶν, δικηγόρων καὶ διαδίκων. Τὰ θέματά της ἦσαν: ἡ ἀποτυχία τοῦ γάμου, σὰν αἰτία τοῦ διαζυγίου· οἱ δυνατότητες συμφιλιώσεως καὶ ὁ ρόλος τῶν ἁρμοδίων ὀργάνων· ἡ λειτουργία τοῦ συστήματος τῆς «recrimination», τῆς δυνατότητος δηλαδὴ ἀπο-

1. Σχετικὰ μὲ τὴν ἔρευνα αὐτή: A. Podgórecki, «Loi et morale...», *op. cit.*, σελ. 93.
2. *Ibid.*, σελ. 93.
3. *Ibid.*, σελ. 93 ἐπ.
4. Στὸ Πολωνικὸ περιοδικὸ *Δίκαιο καὶ ζωή*, τεῦχος 306, 1968.
5. A. Podgórecki, «Loi et morale...», *op. cit.*, σελ. 95.
6. *Ibid.*, σελ. 102.
7. Βλέπε σχετικά: A. Podgórecki, «La sociologia deld iritto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 201-202. Ἐπίσης, Jan Gorecki, «Divorce in Poland» in *Sociology of Law*, ἔκδ. Penguin Books, σελ. 100-115.
8. A. Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 202.

κρούσεως τῆς ἀγωγῆς ἀπὸ τὸν ἀναίτιο σύζυγο, μὲ τὴν ἐπίκληση τοῦ πταίσματος τοῦ ὑπαιτίου.

Τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἔρευνας, ποὺ εἶχε σὰν κύριο στόχο τὴ λειτουργία τοῦ δικαίου τοῦ διαζυγίου μέσα στὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα, δημοσιεύτηκαν τὸ 1966 στὸ περιοδικὸ *Acta sociologica.*[1] Τὸ 1970 κυκλοφόρησε τὸ βιβλίο τοῦ J. Gorecki, *Divorce in Poland: Contribution to the Sociology of Law*, βασισμένο πάνω στὰ ἀποτελέσματα αὐτά.[2]

4.4. *Δικαστήρια τῶν ἐργαζομένων.*[3] Ὁ θεσμὸς τῶν «δικαστηρίων τῶν ἐργαζομένων», δικαστηρίων ποὺ λειτουργοῦν σὲ κάθε ἐργοστάσιο καὶ ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἄτυπη ἐκδίκαση ἁπλῶν ὑποθέσεων, ἀποτελεῖ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον πείραμα. Ἡ σύνθεση τῶν δικαστηρίων αὐτῶν εἶναι ἀποκλειστικὰ λαϊκή, ἡ δὲ ἐκδίκαση τῶν ὑποθέσεων γίνεται σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν κοινὴ γνώμη, ὅπως ἐκδηλώνεται μέσα στὴ συγκεκριμένη κοινωνικὴ ὁμάδα, ποὺ συμμετέχει στὴ διεξαγωγὴ τῆς δίκης.

Τὰ «δικαστήρια τῶν ἐργαζομένων» δὲν ἐπιβάλλουν τὶς κλασικὲς ποινές· ὁ ρόλος τους περιορίζεται στὸ νὰ θέτουν τὸν κατηγορούμενο ἀντιμέτωπο στοὺς συναδέλφους του καὶ συνεργάτες του.

Γιὰ νὰ διαπιστωθῆ ἡ ἐπιτυχία ἢ ἡ ἀποτυχία καθὼς καὶ οἱ προοπτικὲς τοῦ πειραματικοῦ αὐτοῦ θεσμοῦ, ἀκολούθησε μία ἔρευνα πάνω στὰ «δικαστήρια τῶν ἐργαζομένων» καὶ στὴ στάση τῆς κοινῆς γνώμης ἀπέναντί τους. Σύμφωνα μὲ τὰ συμπεράσματά της, τὸ 53% τῶν ἐργαζομένων ποὺ ρωτήθηκαν δὲν ἔχουν νὰ κάνουν κριτικὴ στὸν θεσμό, ἐνῶ 36% τὸν συζητοῦν. Ἡ πλειονότητα τῶν ἐρωτηθέντων θεωρεῖ πάντως χρήσιμα καὶ ἀποτελεσματικὰ τὰ δικαστήρια αὐτά, προκειμένου γιὰ κλοπὲς μέσα στὰ ἐργοστάσια. Γενικά, ἡ ἔρευνα ἀπέδειξε ὅτι ἡ πίεση τῆς κοινῆς γνώμης μπορεῖ νὰ ἀσκήσει πιὸ ἀποτελεσματικὴ ἐπίδραση στὴν καταστολὴ ὁρισμένων μορφῶν ἀντικοινωνικῆς συμπεριφορᾶς, ἀπὸ ὅσο οἱ καθαρὰ νομικὲς ποινές.[4]

5. Ὁ σύντομος αὐτὸς ἀπολογισμὸς μερικῶν μόνο ἐρευνῶν Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου ποὺ ἔγιναν στὴν Πολωνία, δὲν περιλαμβάνει βέβαια ὅλες τὶς ἐρευνητικὲς προσπάθειες. Ἀναφέρουμε, γιὰ παράδειγμα, τὶς ἔρευνες γιὰ τὴν πατρικὴ ἐξουσία (1961), γιὰ τοὺς δικαστές (1964), γιὰ τὸν θεσμὸ τῆς αὐτοδιαχειρίσεως (1962). Ἀκόμα, θὰ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε τὶς ἐγκληματολογικὲς ἔρευνες, στὸν τομέα τῶν ὁποίων ὑπάρχει μεγάλη παράδοση στὴν Πολωνία.[5]

1. Τεῦχος 10 (1966), σελ. 68-80.

2. Ἔκδ. Mouton, Χάγη 1970. Παρουσίαση τοῦ βιβλίου στὴ *Revue internationale de droit comparé* (R.I.D.C.), 1974, τεῦχος 2, σελ. 406.

3. A. Podgórecki, «Attitudes to the Workers' Courts», *Sociology of Law, op. cit.*, σελ. 142-149.

4. *Ibid.*, σελ. 149.

5. Βλέπε A. Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 192 ἐπ.

6. Κλείνοντας τὴν ἐπισκόπηση αὐτὴ τῆς ἀναπτύξεως τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου στὴν Πολωνία, εἶναι ὁπωσδήποτε χρήσιμο νὰ ἀναφερθοῦμε σὲ ὁρισμένες θεωρητικὲς ἔρευνες, ποὺ δὲν περιλαμβάνονται στὴ στενὴ ἔννοια τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου. Σύμφωνα μὲ μιὰ εὐρύτερη ὅμως ἄποψη τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς,[6] κάθε μὴ δογματικὴ προσέγγιση τῶν νομικῶν φαινομένων ἀνήκει στὸν χῶρο τῶν ἀναζητήσεών της. Ἡ Κοινωνιολογία τοῦ Δικαίου καλύπτει ἔτσι εὐρὺ φάσμα διεπιστημονικῶν ἐρευνητικῶν προσπαθειῶν.

6.1. Ἐπισημαίνουμε ἐδῶ τὸ βιβλίο τοῦ A. Kisza, *Κυβερνητικὸ μοντέλο τῆς διαδικασίας θέσεως καὶ ἐφαρμογῆς τοῦ δικαίου*, στὸ ὁποῖο ὁ συγγραφέας θέτει τὶς μεθοδολογικὲς βάσεις χρησιμοποιήσεως τοῦ κυβερνητικοῦ «μοντέλου» στὸ δίκαιο.[7]

6.2. Οἱ σχέσεις Γλωσσολογίας καὶ Δικαίου ἐξετάζονται ἀπὸ τὶς ἐργασίες τοῦ T. Studnicki καὶ Z. Ziembinski, ποὺ ἐπιχειροῦν μιὰ γλωσσολογικὴ προσέγγιση τῶν νομικῶν κανόνων.[8]

6.3. Πρέπει, τέλος, νὰ σημειωθῆ ὅτι γενικότερα ἡ φιλοσοφικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ σκέψη γνωρίζει σημαντικὴ ἄνθηση στὴν Πολωνία. Περιοριζόμαστε νὰ ὑπενθυμίσουμε τὶς ἐργασίες τῶν L. Kolakowski, B. Baczko, Z. Bauman, κτλ.,[9] καθὼς ἐπίσης καὶ τὴ σημαντικὴ συμβολὴ τοῦ Adam Schaff.

7. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου στὴν Πολωνία ἐπιτρέπει σήμερα τὴ σύγκριση μεταξὺ τῶν ἀποτελεσμάτων παραλλήλων ἐρευνῶν, ποὺ ἔγιναν ἐκεῖ καὶ σὲ ἄλλες χῶρες. Ἡ δυνατότητα αὐτὴ (βλέπε, π.χ., τὴ σύγκριση τῶν συμπερασμάτων σχετικῶν ἐρευνῶν πάνω στὸ κῦρος τοῦ νόμου, ποὺ ἔγιναν στὴν Πολωνία καὶ στὴ Δανία[10]) διευρύνει τοὺς ὁρίζοντες τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου καὶ συμβάλλει θετικὰ στὴν ἀνάπτυξή της.

6. J. Carbonnier, *op. cit.*, σελ. 50.

7. Παρουσίαση στὰ γαλλικά, R.I.D.C., τεῦχος 4, 1974. Τὸ βιβλίο περιλαμβάνει περίληψη στὰ ἀγγλικά.

8. Βλέπε *Archives de philosophie du droit*, 1974 (Le langage du droit), σελ. 25-31 καὶ 243-256.

9. Βλέπε L. Kolakowski, *The Alienation of Reason: A History of Positivism Thought*, Garden City, Νέα Ὑόρκη, 1968. (Γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ βιλίου αὐτοῦ, ὅσον ἀφορᾶ τὴν Κοινωνιολογία τοῦ Δικαίου, D. Black, «The Boundaries of Legal Sociology» in *Social Organization of Law*, Seminar Press, Νέα Ὑόρκη, 1973, σελ. 41-56 καὶ πιὸ εἰδικὰ σελ. 46-47). Βλέπε ἀκόμα: G. Markus, «Discussion et tendances dans la philosophie marxiste», στὸ περιοδικὸ *L'homme et la société*, 17, 1970, σελ. 127-139 καὶ πιὸ εἰδικὰ σελ. 133.

10. A. Podgórecki, «Loi et morale...», *op. cit.*, σελ. 95. Ἡ σχετικὴ ἔρευνα ἔγινε στὴ Δανία ἀπὸ τὸν Berl Kutschinsky, ὁ ὁποῖος καὶ ἐπισημαίνει τὶς διαφορὲς τῶν ἀποτελεσμάτων (Εἰσήγηση στὸ VI Συνέδριο Κοινωνιολογίας τοῦ Evian, Σεπτ. 1966). Βλέπε ἀκόμα τὴ σύγκριση μεταξὺ τῆς πολωνικῆς ἔρευνας πάνω στὴν πατρικὴ ἐξουσία καὶ τῆς ἔρευνας τῶν Cohen, Robson καὶ Bates, γνωστῆς σὰν «Ἔρευνα τῆς Nebraska», ποὺ ἔγινε στὴ Nebraska τὸ 1955. (A. Podgórecki, «La sociologia del dititto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 204. Ὅσον ἀφορᾶ τὴν «Ἔρευνα τῆς Nebraska», βλέπε *Année sociologique*, 1959, σελ. 429.